

บทที่ ๔

การสรุปผล และข้อเสนอแนะ

ความมุ่งหมายของการวิจัยคือ

๑. เพื่อสำรวจทัศนคติของนิสิตที่มีต่อศาสนา เมื่อจำแนกตามเพศ กลุ่มวิชา กลุ่มอุดมคติของชีวิต และกลุ่มพื้นฐานความเชื่อทางศาสนา
๒. เพื่อเปรียบเทียบทัศนคติของนิสิตที่มีต่อศาสนา เมื่อจำแนกตามเพศ
๓. เพื่อเปรียบเทียบทัศนคติของนิสิตที่มีต่อศาสนา เมื่อจำแนกตามกลุ่มวิชา
๔. เพื่อเปรียบเทียบทัศนคติของนิสิตที่มีต่อศาสนา เมื่อจำแนกตามกลุ่มอุดมคติของชีวิต
๕. เพื่อเปรียบเทียบทัศนคติของนิสิตที่มีต่อศาสนา เมื่อจำแนกตามกลุ่มพื้นฐานความเชื่อทางศาสนา

วิธีการวิจัย

ตัวอย่างประชากรคือ นิสิตชั้นปีสุดท้ายของ ๕ คณะ ในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จำนวน ๔๓๐ คน เป็นนิสิตชาย ๑๕๖ คน นิสิตหญิง ๒๗๔ คน เลือกโดยวิธีสุ่มภาคละ ๕๐ คน โดยประมาณ

เครื่องมือที่ใช้คือ แบบสอบถาม ซึ่งแปลและดัดแปลงมาจากแบบสอบถามของ ศาสตราจารย์ Fernando M. Basabe ซึ่งใช้สอบถามทัศนคติของเด็กหนุ่มสาว ญี่ปุ่นที่มีต่อศาสนา และแบบสัมภาษณ์ข้อเขียนซึ่งผู้วิจัยสร้างขึ้นโดยความช่วยเหลือของผู้เชี่ยวชาญทางมานุษยวิทยาสังคม

การวิเคราะห์ข้อมูล ในขั้นการสำรวจทัศนคติตามกลุ่มต่าง ๆ นั้นได้ใช้การ
 กำหนดร้อยละ สำหรับด้านการเปรียบเทียบเพื่อทดสอบสมมุติฐานนั้นได้ ทดสอบความมีนัย
 สำคัญ โดยวิธีการวิเคราะห์ความแปรผัน (Analysis of Variance) และทดสอบค่า
 เฉลี่ยระหว่างคู่ โดยใช้ Studentized Range Test แบบ Newman-Keuls

ผลการวิจัย

๑. นิสิตส่วนใหญ่มีทัศนคติที่เห็นชอบด้วยกับศาสนา และเห็นว่าศาสนาเป็นสิ่ง
 จำเป็น เพราะเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจให้ค่าดี และเป็นสิ่งที่พึ่งทางใจในยามทุกข์ นิสิตส่วน
 ใหญ่มองศาสนาในแง่ศีลธรรมจรรยา จะเห็นได้จากการตอบรับเห็นชอบด้วยกับข้อความทาง
 ศาสนาที่เกี่ยวกับศีลธรรมจรรยาถึง ๕๖.๐๓% และเกี่ยวกับที่พึ่งทางใจ ๕๓.๔๘% มีนิสิต
 เพียง ๒๕.๐๖% ที่ตอบว่าศาสนาไม่จำเป็นสำหรับผู้ที่มีความเชื่อมั่นในตนเอง
๒. ทัศนคติของนิสิตชายและนิสิตหญิงที่มีต่อศาสนาแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ
 ทางสถิติที่ระดับ .๐๑ กล่าวคือ นิสิตหญิงมีทัศนคติที่เห็นชอบด้วยกับศาสนามากกว่านิสิตชาย
๓. ทัศนคติต่อศาสนาของนิสิตที่ศึกษาในกลุ่มวิชาที่ต่างกัน ไม่มีความแตกต่างอย่าง
 มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๑
๔. นิสิตที่ยึดถืออุดมคติของชีวิตต่างกันจะมีทัศนคติต่อศาสนาแตกต่างกันอย่าง
 มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๑ และคู่ที่ต่างกันคือ
 - (๑) กลุ่มที่ดำรงชีวิตอยู่ในศีลในธรรมกับกลุ่มที่แสวงหาตำแหน่งในสังคม
 ความร่ำรวยและชื่อเสียง กล่าวคือ กลุ่มแรกเห็นชอบด้วยกับศาสนามากกว่ากลุ่มหลัง
 - (๒) กลุ่มที่ดำรงชีวิตอยู่ในศีลในธรรมกับกลุ่มที่มุ่งตนเอง เพื่อประโยชน์
 แก่สังคม กล่าวคือ กลุ่มแรกเห็นชอบด้วยกับศาสนามากกว่ากลุ่มหลัง

๕. นิสิตที่มีพื้นฐานความเชื่อทางศาสนาต่างกันจะมีทัศนคติต่อศาสนาแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๑ และกลุ่มที่ต่างจากกลุ่มอื่นคือ กลุ่มที่ไม่มีความเชื่อทางศาสนา กล่าวคือ กลุ่มนี้จะเห็นชอบกับศาสนามีน้อยกว่ากลุ่มอื่น ๆ

ความคิดสืบเนื่องจากการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๑. ในการทำวิจัยครั้งนี้ สิ่งแรกที่ควรคำนึงถึงได้แก่คำจำกัดความของคำว่า "ศาสนา" เพราะถ้ามีการเข้าใจไม่ตรงกันแล้ว ย่อมเป็นการพูดคนละเรื่อง ดังนั้นเพื่อให้ทราบว่า "ศาสนา" ของนิสิตนั้นหมายถึง อะไร ผู้วิจัยจึงได้ขอให้นิสิตบ่งไว้ในแบบสอบถามด้วย ซึ่งเมื่อประมวลผลแล้ว ปรากฏว่าข้อความที่นิสิตใช้มากที่สุด ๓ อันดับแรกได้แก่

๑. กฎความจริงของชีวิตและกฎธรรมชาติ (Truth)
๒. ธรรมะคำสอนของพระพุทธเจ้า
๓. หลักธรรมเกี่ยวกับบุญบาป คำสอนศีลธรรมจรรยา
(นิสิตที่ตอบแบบสอบถามนี้เป็นชาวพุทธ ๘๘.๑๘%)

จากการตอบแบบสอบถาม นิสิตได้เน้นเรื่องคำสอนศีลธรรมจรรยา มาก สังเกตได้จากการตอบรับ ข้อความที่เกี่ยวกับศาสนาในก้านศีลธรรมจรรยา ซึ่งนิสิตตอบรับมากเป็นอันดับ ๑ และอันดับ ๒ (ดูจากภาคผนวก ง.) นอกจากนี้ยังมีนิสิตผู้หนึ่งชี้แจงว่า ถ้าศาสนาไม่ได้เกี่ยวกับศีลธรรมแล้ว เขาก็จะเลิกนับถือศาสนาเสียก็ได้ ที่กล่าวมานี้แสดงว่านิสิตอยากให้ศาสนาและศีลธรรมเกี่ยวโยงกัน ผู้วิจัยคิดว่า การเข้าใจแบบนี้ก็เป็นสิ่งที่ดี แต่สงสัยว่าเป็นการเข้าใจศาสนาในแง่ที่ลึกซึ้งเพียงพอแล้วหรือ เพราะส่วนที่เกี่ยวกับศีลธรรมนี้ ก็เป็นเรื่องที่มีอยู่ในทุก ๆ ศาสนาอยู่แล้ว มีผู้อ่างพระราชปราชญ์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวองค์ปัจจุบัน ตอนหนึ่งว่า

"เท่าที่ทรงสังเกตุดู บรรดาชาวพุทธที่ไม่รักษาศีลฟังธรรม ความพระอุโบสถทาง ๆ นั้น คิควางรักษาได้เพียงศีลเท่านั้น เพราะขณะนั่งฟังเทศน์ อยู่บางคนถึงวุง บางคนก็หลับ เมื่อพระเทศน์จบสอบถามก็ยังไม่รู้ว่าพระเทศน์เรื่องอะไร เช่นนี้ เป็นการฟังเทศน์เอาบุญ มิได้ฟังให้เกิดปัญญา คือความเข้าใจเพื่อนำไปปฏิบัติ ฉะนั้น เพื่อป้องกันมิให้ถูกรุกรานทางปัญญา โดยเจ้าลัทธิอื่น ๆ ชาวพุทธจึงไม่ควรนับถือพระพุทธรศาสนาอยู่เพียงแคศีลธรรมเท่านั้น ควรให้เขาถึงปัญญา"^๑

ดร. ระวี ภาวิไล ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับพุทธศาสนาในเมืองไทยว่า

"พระพุทธรศาสนาควรจะต้องเป็นวิชาหนึ่งที่เล่าเรียนกันในมหาวิทยาลัย ถ้าประสงค์จะสนับสนุนความสนใจในพระพุทธรศาสนา เราจำเป็นจะต้องให้คนคิดเรื่องนี้กันมากขึ้น ความรู้สึกของปัญญาชนในปัจจุบันต่อพระพุทธรศาสนานั้น น่าสนใจอยู่ไม่ใช่น้อย คือเขาไม่เพียงเลยุว่าเป็นความจริงที่ไม่ตาย แต่เขาก็หึ่งไ่วแค้นตัวเอง ไม่ศิกใจจะพิจารณาต่อไปอีก เขาเผชิญปัญหาชีวิตประจำวันควยสามัญสำนึก โดยไม่คำนึงถึงศาสนาของเขาเท่าใดนัก แต่ในขณะที่เดียวกัน เมื่อศาสนาอื่นหรือลัทธิอื่นอ้างว่าเป็นหนทางเดียวสำหรับการดำเนินชีวิต เขาก็จะไม่ยอมรับเลย ขณะนี้อาจจะถึงเวลาแล้วก็ได้ที่เขาจะต้องพิจารณาศึกษา มรดกวัฒนธรรมของเขาอย่างละเอียดถี่ถ้วน และนำไปใช้กับชีวิตและสังคม"^๒

^๑พุทธทาสภิกขุ ศาสนาสำหรับปัญญาชน เรียบเรียงโดย ปุ่น จงประเสริฐ
องค์การฟื้นฟูพุทธศาสนา ๒๕๐๗ หน้า (๘)

^๒ดร. ระวี ภาวิไล พุทธศาสนาในประเทศไทย เอกสารขององค์การ
ส.บ.อ. ๑๕๖๗ หน้า ๒๔

ผู้วิจัยมีความเห็นว่าการที่จะสนับสนุนให้นิสิตในฐานะที่มีผู้ยกย่องว่าเป็นปัญญาชนของประเทศได้ศึกษาเรื่องศาสนาและสามารถเข้าถึงด้วยปัญญาจริง ๆ แล้ว เป็นสิ่งที่พึงทำอย่างยิ่ง และเห็นว่าไม่เพียงแค่นิสิตจะศึกษาพุทธศาสนาเพียงศาสนาเดียวเท่านั้น ควรศึกษาศาสนาอื่นด้วยถ้าหากเขาคิดว่าเขาจะพบความจริง (Truth) ในศาสนานั้น ผู้วิจัยอยากสนับสนุนคำกล่าวของ Ross ที่ว่า "เราไม่ควรวัดศาสนาใดจากแง่ที่ถ้อยกย่องวัดจากแง่สูงสุดของศาสนานั้น ถ้าเราดูศาสดาของศาสนาใหญ่ ๆ ในโลกแล้ว เราจะเห็นว่าท่านเหล่านั้นมีทัศนะที่คล้ายกันมาก การยกย่องศาสดาหนึ่งไม่ใช่เป็นการลบหลู่อีกศาสดาหนึ่ง"^๗

อย่างไรก็ตามเมื่อเปิดโอกาสให้นิสิตได้เลือกความจริง (Truth) ตามปัญญาของเขาแล้ว สิ่งที่น่าวิจัยพึงระวังก็คือความจริง (Truth) ที่นิสิตหมายถึงนั้นย่อมแตกต่างกันไป นิสิตที่นับถือคริสต์ศาสนาอาจบอกว่า ความจริงของเขาคือพระผู้เป็นเจ้า (God) ผู้สร้างสรรพสิ่งทั้งหลายในโลก นิสิตอิสลามอาจบอกว่าความจริงของเขา คือพระอัลลาห์ (ALLAH) แม้แต่นิสิตที่นับถือพุทธศาสนาก็อาจมองศาสนาออกไปได้หลายแง่ บางคนมองในแง่อภิปรายเห็นว่าไตรลักษณ์และอริยสัจจ์เป็นความจริงในขณะที่อีกหลายคนบอกว่า ความจริงในพุทธศาสนา คือ ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว หรือกฎแห่งกรรมเป็นความจริง

ในการท้าววิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ให้นิสิตบอกความหมายของศาสนาหลังจากที่ได้เขาคอบแบบสอบถามแล้ว โดยเหตุที่ผู้วิจัยต้องการปฏิบัติการโต้ตอบโดยตรงจากนิสิตเมื่อเห็นคำว่า "ศาสนา" และอนุญาตให้เขาเลือกความหมายของศาสนาได้มากกว่าหนึ่ง ซึ่งการกระทำดังกล่าวทำให้ขาดความรัดกุมไป ดังนั้น หากมีผู้ใดสนใจจะทำการวิจัยในเรื่องศาสนาอีก ผู้วิจัยอยากเสนอแนะว่า ควรมีการตกลงกับผู้ที่เราจะศึกษาเสียก่อนว่าจะให้ศาสนาหมายถึงอะไร และในการตอบก็มุ่งถึงสิ่งที่ได้ตกลงกันไว้ การทำเช่นนี้จะช่วยให้ได้คำตอบที่รัดกุม แม่นยำยิ่งขึ้น

^๗ Floyd H. Ross and Tynette Hills, The Great Religions by Which Men Live, Fawcett Publications, Inc., 1956, p. 1.

๒. เนื่องจากทางจิตวิทยาและทางมานุษยวิทยามักมองศาสนาในแง่ที่เป็นสิ่งที่สนองความต้องการของมนุษย์ และเห็นว่าถ้ามนุษย์มีสิ่งที่สนองความต้องการพร้อมแล้ว คือ อยู่ในภาวะที่ไม่ต้องพึ่งผู้อื่น (Self sufficient) ศาสนาอาจไม่จำเป็นสำหรับเขาก็ได้ เมื่อผู้วิจัยได้ลอง ทดสอบความคิดนี้กับนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยดูแล้ว ปรากฏว่า นิสิตยังเห็นความจำเป็นของศาสนา มาก ซึ่งผลที่ได้นี้ทำให้ผู้วิจัยคิดได้ ๒ แง่ คือ

(๑) สภาพนิสิตอาจยังอยู่ห่างไกลจากภาวะที่ไม่ต้องพึ่งผู้อื่น โดยเหตุที่นิสิตกำลังอยู่ในวัยเรียน ต้องพึ่งพาอาศัยผู้ปกครอง ทั้งความคิดอ่านของนิสิตก็ยังไม่กว้างและลึกซึ้งพอ ยังต้องอาศัยคำแนะนำจากครูบาอาจารย์ ถ้าเป็นเช่นนี้ น่าจะมีการศึกษาความจำเป็นของศาสนาในระดับที่สูงกว่านิสิต กล่าวคือในระดับผู้ปกครอง หรือครูบาอาจารย์ ที่อยู่ในเกณฑ์ใกล้เคียงกับภาวะที่ไม่ต้องพึ่งผู้อื่นมากกว่านิสิต

(๒) การมองศาสนาในแง่ความต้องการของมนุษย์นี้อาจใช้ไม่ได้เสมอไป เป็นต้นว่าคนไทยมักจะมีศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวใจไม่ให้ทำชั่ว ดังนั้นความต้องการศาสนาจึงเปลี่ยนจากความต้องการที่พึ่งที่ขอความช่วยเหลือมาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวบังคับจิตใจ ดังนั้นจะเห็นว่าผู้ใหญ่มักจะโวยวาย เมื่อเห็นเด็กหรือคนหนุ่มคนสาว เห็นห่างจากศาสนา ถ้าเป็นเช่นนั้น การที่จะศึกษาความจำเป็นของศาสนากับบรรดาผู้ใหญ่เหล่านี้ ซึ่งถึงแม้จะมีภาวะที่ไม่ต้องพึ่งพาผู้อื่นมากกว่านิสิตก็ตาม ย่อมจะเห็นว่าศาสนานั้นจำเป็นอย่างยิ่ง

๓. แนวความคิดของนิสิตเกี่ยวกับความจำเป็นของศาสนาในสมัยที่วิทยาศาสตร์ก้าวหน้า

ในบทนำผู้วิจัยได้กล่าวไว้ว่า การศึกษาปัจจุบันมีแนวโน้มทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งสอนให้คนแก้ปัญหาโดยใช้เหตุผล เป็นตัวของตัวเอง นอกจากนี้ชีวิตความเป็นอยู่ของคนปัจจุบันก็สะดวกสบายมากขึ้น คนยังเห็นว่าศาสนาจำเป็นหรือไม่นั้น ปรากฏว่านิสิตส่วนใหญ่เห็นว่าจำเป็น โดยได้แยกวิทยาศาสตร์และศาสนาออกจากกัน และยืนยันว่าสองสิ่งนี้ไม่ได้ก้าวร้าวกัน วิทยาศาสตร์มุ่งหาความจริงทางวัตถุ ส่วนศาสนามุ่งหาความจริงทางจิตใจ

และถึงแม้ว่าวิทยาศาสตร์จะเจริญก้าวหน้าไปมากทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของคนสะดวกสบาย ก็ตาม ก็เป็นความสุขสบายทางกายเท่านั้น ในทางจิตใจนั้น คนต้องการศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวเป็นที่พึ่งและทำให้จิตใจสงบ มีนิสิตคนหนึ่งเขียนว่า "ศาสนาจำเป็นสำหรับชีวิตของคนปัจจุบันมาก เพราะชีวิตในสมัยปัจจุบันวุ่นวาย และสับสน ทำให้จิตใจฟุ้งซ่าน ปัญหาต่าง ๆ อาจแก้ได้ง่ายถ้าจิตใจสงบ เพราะฉะนั้น ผู้ที่มีศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจะแก้ปัญหาโดยใช้เหตุผลได้" นอกจากนี้ นิสิตบางคนก็ได้ขอคิดอีกว่า ปัญหาบางอย่างนั้นใช้หลักทางวิทยาศาสตร์แก้ไม่ได้ต้องอาศัยศาสนาช่วยแก้ หรือผ่อนหนักให้เป็นเบา ซึ่งในที่นี้ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า คงเป็นปัญหาเรื่องทุกข์ คร. อาจอง ชุมสาย ณ อยุธยา ได้เขียนบทความเรื่อง "ความจำเป็นของศาสนา" ในหนังสือพิมพ์ นิสิตนักศึกษาคอนหนึ่งว่า

"การกระทำทุกชนิดของคนเรามีจุดประสงค์ที่จะลบเลือนความทุกข์ และหาทางนำไปสู่ความสุข นี่แหละคือจุดเริ่มต้นและจุดประสงค์ของศาสนาของทุกคน"^๔

ข้อคิดที่ผู้วิจัยได้จากแนวความคิดนี้ก็คือ การที่นิสิตที่เรียนทางวิทยาศาสตร์ มีทัศนคติต่อศาสนาไม่แตกต่างจากนิสิตที่เรียนในกลุ่มวิชาอื่น อาทิ เช่น สังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ และวิจิตรศิลป์ นั้น อาจเป็นเพราะนิสิตวิทยาศาสตร์ ได้แยกศาสนาและวิทยาศาสตร์ออกจากกัน และให้วิทยาศาสตร์แก้ปัญหาทางวัตถุ ส่วนปัญหาทางใจนั้นยังต้องอาศัยศาสนา.

^๔คร. อาจอง ชุมสาย ณ อยุธยา "ความจำเป็นของศาสนา" หนังสือพิมพ์ นิสิตนักศึกษา ๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๒ หน้า ๕

๔. ข้อเท็จจริงที่ได้จากการใช้เครื่องมือในการวิจัยครั้งนี้

ก. แบบสอบถาม

การใช้แบบสอบถามที่แปลมาจากภาษาอื่นมักมีความหมายความเข้าใจของผู้ออกคำถาม ซึ่งขึ้นอยู่กับความเคยชินและวัฒนธรรมของแต่ละกลุ่ม เพราะฉะนั้นการให้คำตอบต่อคำถามเดียวกันย่อมแตกต่างกันได้ ดังเช่น นิสิตไทยเมื่อเห็นคำว่า "ศาสนา" มักนึกถึงพุทธศาสนา ส่วนนิสิตญี่ปุ่นนึกถึงพระผู้เป็นเจ้า (God) และ พระพุทธเจ้า (Buddha) นิสิตไทยเมื่อพบคำว่า "ความงาม" ในศาสนาจะรู้สึก งง เป็นต้น ดังนั้นผลที่ได้จากการวิจัยอาจจะมีประโยชน์แท้จริงในการเปรียบเทียบ

ข. แบบสัมภาษณ์ขอเขียน

✓ การใช้แบบสัมภาษณ์ขอเขียนในการวิจัยครั้งนี้พบว่าให้ประโยชน์มาก เพราะจำกัดแบบสอบถามซึ่งมีลักษณะ เป็นปรนัยไม่สามารถให้รายละเอียดเกี่ยวกับเหตุผลของนิสิตที่จะนำมาอภิปรายได้

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงอยากเสนอแนะว่า หากจะมีการศึกษาเรื่องทัศนคติต่อศาสนาแล้ว ควรมีการสัมภาษณ์ประกอบ และถ้าสามารถทำได้ ควรสัมภาษณ์ปากเปล่าเพื่อจะได้มีโอกาสซักถามข้อข้องใจให้กระจ่าง และเป็นการได้เปรียบที่ผู้วิจัยสามารถสังเกตปฏิกิริยาของผู้ที่ตนจะศึกษาได้ด้วย

ผู้วิจัยตระหนักดีว่า การสัมภาษณ์นั้นมักได้ทำยากกว่าการใช้แบบสอบถาม แม้แต่การวิจัยนี้ก็พบว่าไม่สามารถจะทำการสัมภาษณ์ปากเปล่าได้ เนื่องจากความขัดข้องในเวลาที่จะใช้ในการสัมภาษณ์ แต่เนื่องจากเรื่องศาสนาเป็นเรื่องที่ลึกซึ้ง เพราะฉะนั้นคำถามที่ใช้ในการศึกษาทัศนคติต่อศาสนาที่ย่อมค่อนข้างซับซ้อน ซึ่งถ้าหากมีการสัมภาษณ์ที่เปิดโอกาสให้ซักถามข้อข้องใจให้กระจ่างแล้ว ย่อมจะได้ผลที่ชัดเจนถูกต้องตามลักษณะของปัญหา มากกว่า.